

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

9. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. - 1989.-№3-4.

Пономарьов О. С.

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто ціннісний сенс спілкування як однієї з важливих життєвих потреб людини. Показано його роль у пізнанні й самореалізації людини. Досліджено взаємозв'язок потреб, цілей і цінностей. Наведено понятійно-категоріальний апарат аксіології спілкування.

Ключові слова: спілкування, пізнання, потреби, цілі, цінності.

Рассмотрен ценностный смысл общения как одной из важных жизненных потребностей человека. Показана его роль в познании и самореализации человека. Исследована взаимосвязь потребностей, целей и ценностей. Приведен понятийно-категориальный аппарат аксиологии общения.

Ключевые слова: общение, познание, потребности, цели, ценности.

The valued sense of intercourse is considered as to one of important vital necessities of man. His role is shown in cognition and self-realization of man. Intercommunication of necessities, aims and values is probed. The concept-category vehicle of axiology of intercourse is resulted.

Keywords: intercourse, cognition, necessities, aims, values.

Феномен міжособистісного спілкування з давніх пір привертає пильну увагу дослідників не тільки своєю важливістю, а й поліфункціональністю та багатогранністю. Дійсно, воно виступає не лише вираженням суспільної природи людини, а й відповідною їй потребою, засобом та визначальною умовою забезпечення її участі в спільній з іншими людьми діяльності. Однак спілкування має розглядатися ще й як одна з найважливіших життєвих цінностей людини. Саме в цій якості воно виступає предметом вивчення спеціальної галузі філософії спілкування – його аксіології. Аксіологічні аспекти спілкування включають дослідження його ціннісної сутності, його зв'язки з іншими цінностями в їх загальній структурі, місце в житті людини і суспільства. Аксіологія спілкування вивчає його роль у формуванні духовно-ціннісного світу людини, в утворенні системи її відносин з іншими людьми, її зв'язків з природою, культурою і суспільством, з самою особою та своєю діяльністю. Сенс самого поняття «цінність» указує на особливе значення

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

спілкування для людини чи певної людської спільноти, в тому числі для пізнання й розуміння об'єктів і явищ об'єктивної дійсності.

В дослідженні філософських проблем спілкування істотний вклад внесли багато відомих вчених. Так, В. С. Бакіров розглядає сучасні особливості феномену спілкування в загальному контексті соціального пізнання в постіндустріальному світі [1]. Видатний російський психолог О. О. Бодальов розглядає міжособистісне спілкування через призму сприйняття і розуміння людини людиною [2]. В загальній сукупності ціннісних пріоритетів громадян України в умовах соціальних трансформацій досліджує і зміни в характері міжособистісного спілкування відомий фахівець з аксіології А. О. Ручка [10]. Специфічні питання емпатичного спілкування як елемента системи сучасної філософії освіти вивчає С. М. Пазиніч [6].

Ця стаття являє собою логічне й цілком природне продовження циклу попередніх досліджень автора, в яких послідовно розглядалися онтологічні [7], гносеологічні [8] та телеологічні аспекти спілкування [9]. Вона виходить із загальної стратегії досліджень з основних векторів філософії спілкування, окреслених В. Г. Кременем, С. О. Заветним і автором в роботі [5] і має чітку цільову спрямованість на виявлення ціннісних аспектів цього надзвичайно важливого й цікавого феномену людського буття.

Відомо, що цінностями виступають певні риси, якості і характеристики дійсної або уявної реальності, відносно яких у людини існує установка глибокого схвалення, крайньої бажаності їх втілення. Таким чином, все, що існує в світі, може стати для людини об'єктом ціннісного відношення, тобто оцінюватися нею як добро чи зло, краса чи неподобство, припустиме чи неприпустиме, справедливе чи несправедливе тощо. Це повною мірою стосується і спілкування. В той же час, як визначає проголошений свого часу ще софістами принцип відносності, цінне для однієї людини, для іншої може виявитися байдужим або неприємним чи навіть взагалі неприйнятним. Проте аксіологія досліджує насамперед те, що є цінним для всіх людей, що визначається як краса, добро, благо в системі загальнолюдських цінностей. Саме така властивість загальнолюдської цінності іманентна і спілкуванню.

В загальній системі філософських знань аксіології належить дуже важливе місце. Проблема цінностей в широкому культурному розумінні неодноразово виникала в історії людської цивілізації в періоди зламу звичних традицій і поглядів на взаємини особи, суспільства, держави і світу в цілому. Такий період людство переживає сьогодні, коли істотних, дійсно тектонічних змін зазнають не лише цілі, зміст і характер суспільного виробництва, але й система життєвих цінностей, інтересів та ідеалів, характер суспільних стосунків, у тому числі і міжособистісного спілкування. Ось чому аксіологія привертає особливу увагу не лише філософів, а й психологів, педагогів, представників інших соціально-гуманітарних наук. Цілком природно, що при цьому не можна не враховувати надбань класичної філософії в цій сфері.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Першим в історії античної філософії, хто поставив питання про суть того, чим є благо, був Сократ. У традиціях філософії об'єктивного ідеалізму Платона, а пізніше й Г. Гегеля цінності розглядалися як невід'ємна складова буття, вважалося, що вони носять об'єктивний характер. Іншими словами, аксіологія тут виступала одним з елементів онтології. Так, Платон був упевнений в єдності Ідеї, Істини і Блага. Подібний підхід був характерним і для релігійної філософії, в якій шкала цінностей не лише залежала від Бога, але й була розташована в духовному просторі створеного Ним світу.

Цінністю ж є специфічний соціальний феномен позитивної значущості для людей в системі їх суспільно-історичної діяльності. Вперше послідовно розмежував і протиставив сферу суцього, фактичного і сферу належного, ціннісного І. Кант. На його переконання, цінність – це «предмет, існування якого само по собі завжди є метою, а не засобом» [3]. Аксіологія, як теорія цінностей, увійшла в загальну структуру філософії як спеціальна наукова дисципліна завдяки роботам Г. Лотце і неокантіанцям Баденської школи.

Самостійною філософською дисципліною аксіологія стає, «по-перше, коли поняття «цінність» і «дійсність», «реальність» розходяться, а по-друге, відбувається розмежування понять «цінність» та «істина». Як тільки ми розуміємо цінність як належне, як об'єкт прагнень і бажань, народжується і потреба відповісти на нові питання: як співвідносяться «цінності» і «факти», якою є структура людських цінностей тощо» [12, с. 10-11]. Природно, що ці умови цілком застосовні і до аксіологічних аспектів феномену спілкування.

Значно пізніше усвідомлюється й те, що цінності науки і так звані гуманістичні цінності не лише можуть не збігатися, а й навіть суперечити один одному. Наприклад, створення водневої бомби стало значним науковим відкриттям, яке, зокрема, підтвердило можливість термоядерного синтезу. Отже, це відкриття носить безперечну наукову цінність, але з гуманістичних позицій створення водневої зброї є анти-цінністю, яка повинна бути знищена.

Аналогічні ситуації можливі і у сфері спілкування. Наприклад, якщо керівник, лаючи підлеглого, щиро вважає своє спілкування з ним цінним і важливим не лише для справи і для себе, але і для самого працівника, то образа останнього викликає природне зниження як інтересу до роботи і бажання виконувати її якісно, так і пошану до керівника. Тому навряд чи із його точки зору спілкування з керівником матиме для нього якусь цінність.

З'ясування ціннісної сутності спілкування вимагає розгляду основних підходів до аналізу проблеми цінностей взагалі. Відповідно до одного з них, джерелом ціннісних уявлень виступають біопсихологічні потреби людини. Цінності тут інколи стандартизують з позицій їх «корисності», як у філософії прагматизму Ч. Пірса і Дж. Дьюї. Таким чином, маючи начебто суб'єктивну природу, цінності насправді виявляються зв'язаними також і з емпіричним світом, з об'єктивною реальністю.

Відповідно до іншого підходу, характерного для представників Баденської школи неокантіанства (насамперед В. Віндельбанд і Г. Ріккерт),

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

цінність розглядається як ідеальне буття норми, яке не співвідноситься з емпіричною свідомістю. У подальшому цей підхід був розвинений в теоріях культури, які досліджували М. Вебер, В. Дільтей, А. Тойнбі, О. Шпенглер. Вони висунули тезу про множинність рівноправних ціннісних світів, про замкнутість і незводимість один до одного крупних культурно-історичних систем. Це положення виключало ідеї спадковості, соціального і культурно-історичного прогресу.

Згідно з їх поглядами, щоб зрозуміти ту чи іншу сукупність ціннісних сенсів, в неї необхідно «ужитися». Приймаючи цю позицію, слід визнати, що проблеми «дійсних» цінностей не існує, що цінності відносні, релятивні. У такому разі ми виходимо в проблемне поле моральної свідомості, коли виникає питання, чи існують взагалі якісь незмінні, так звані одвічні, або загальнолюдські цінності. Відповідь на це питання і дає сучасна аксіологія. Її положення і висновки лежать в основі всієї філософії спілкування, насамперед в основі аксіології спілкування. Тому для аналізу її положень і принципів виникає необхідність знайомства з основними категоріями аксіології.

Однією з них є пара «цілі» і «цінності». Існує складна система зв'язків між цінностями і цілями людини. Цілями прийнято вважати ідеальні образи і очікувані моделі життєвих ситуацій, специфічні способи детермінації людської діяльності. Мета як закон визначає сутнісний характер життєдіяльності людини, перетворюючи її з простого пристосування до зовнішнього середовища, що забезпечує можливість задоволення природних потреб, в активне творче перетворення світу відповідно до складної сукупності не лише суто матеріальних, але й духовних потреб людини. Виникнення і розвиток духовних потреб і відповідних видів людської діяльності, спрямованих на задоволення цих потреб, виступають джерелом появи ціннісного ставлення до результатів цієї діяльності. Оскільки ж більшість видів діяльності виконується спільно з іншими людьми, разом з усвідомленням цінності для себе тих чи інших об'єктів, ідей і явищ, людина починає переносити своє ціннісне ставлення на відносини з ними, насамперед на спілкування, а також і на окремі природні й соціальні об'єкти і явища, перш за все з позицій їх естетичного і етичного сприйняття. Особливої важливості для людини набуває ціннісне усвідомлення феномену міжособистісного спілкування.

Розглянута об'єктивна взаємозалежність між цінностями і цілями виступає відображенням взаємозв'язку між телеологією спілкування та його аксіологією в цілісній системі філософії спілкування. Таким чином, цілі людини виявляються тісно пов'язаними як з її потребами, так і з діяльністю по їх задоволенню, а згодом і з життєвими цінностями, які виникають в процесі діяльності й усвідомлення її сенсу. Проте цей зв'язок не є лінійним. Поява ціннісного сприйняття дійсності, а згодом і його розвиток поступово розширюють як спектр людських потреб, так і видів і засобів діяльності,

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

необхідних для їх задоволення, а отже і спектр цілей і способів спілкування. Таким чином виникає своєрідний зворотний зв'язок, як це показано на рис.1.

Людська активність, у тому числі і в комунікативній сфері, носить не несвідомий, а усвідомлений, доцільний характер, який і породжує ціннісне відношення не лише до тих чи інших об'єктів і результатів діяльності, але й до самого процесу діяльності і пов'язаного з її виконанням спілкування. Ось і філософське розуміння діалектики потреби у спілкуванні, цілей, засобів і результатів діяльності і життєвих цінностей, наведеної на рис. 1, дозволяє обґрунтувати сенс свободи людини як в плані її цілей, так і в плані вибору засобів їх досягнення. Цей вибір і повинен здійснюватися з позицій фізичних, правових, етичних і ціннісних обмежень. Природно, що це повною мірою стосується і обмежень на засоби способи і характер спілкування.

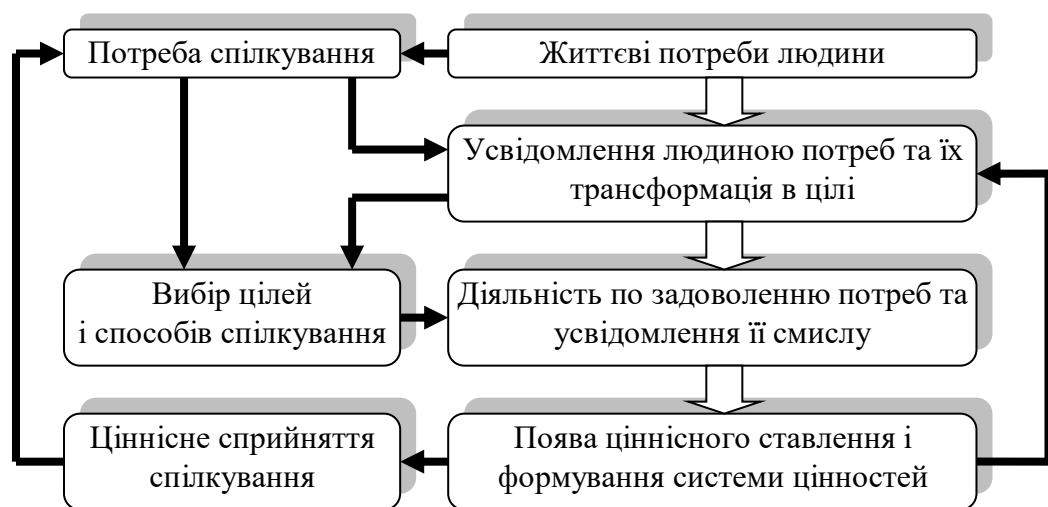

Рис. 1. Взаємозв'язок потреби у спілкуванні, його цілей і цінностей

Мета виступає усвідомленим передбаченням результату певного виду людської діяльності. Цінність же, як висока значущість того чи іншого об'єкту або явища в очах людини може спонукати її прагнути до володіння ним, тобто сприяє тому, щоб вона поставила собі за мету оволодіти ним. Іншими словами, цінність як відношення, що переживається, і мета як передбачуваний результат діяльності можуть замикатися на одних і тих же об'єктах, хоча і розташовуються в різній площині розгляду. Людина може ставити собі цілі й інколи робить це, проте щодо цінностей цілі посідають підпорядковане місце, як, до речі, і засоби діяльності є підпорядкованими щодо цілей. Так, цінність спілкування для людини полягає в можливості висловити свої думки, погляди і міркування і бути почутим. Тому інколи мета, з якою вона вступає у спілкування, відступає на другий план. Навіть чисто етимологічно слово висловитиСЯ означає «висловити СЕБЕ», виплеснути назовні певний продукт своїй розумової діяльності.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Відзначимо, що щось подібне відбувається і в мистецтві: композитор виражає в музиці, письменник – в книзі, художник – на полотні перш за все свої думки, відчуття і переживання. Сама можливість цього самовираження і являє для них вищу цінність. Адже по суті, їх твори також виступають однією з форм спілкування, їх спілкування зі своїм потенційним слухачем, читачем чи глядачем. І як би вони не бравували тим, що їх твори є всього лише способом самовираження, насправді їм далеко не байдужа оцінка цього видаленого у просторі та часі співбесідника. Ця о-цінка і виступає проявом дійсної цінності не стільки самого твору, скільки можливості його автора спілкуватися із зовнішнім світом.

В цілях інтегруються часткові людські дії і зусилля у складі культурно-діяльнісних цілісностей, в яких вони саме й набувають свого дійсного ціннісного сенсу і призначення. Відзначимо, що ці процеси виступають вищою формою інтеграції. Отже, саме завдяки категорії мети відбуваються процеси об'єктивації ідеального, суб'єктивного та ідеалізації матеріального, об'єктивного, здійснюються процеси соціалізації особистості і персоніфікації соціального буття. Не випадково прийнято вважати, що висловлена думка матеріалізується. Можна навести й відому тезу про те, що ідея, яка оволоділа масами, стає матеріальною силою. Проте домінанта цінності перед метою, зокрема, в спілкуванні, виявляється в самому факті існування фатичного спілкування, безцільність якого ще не дає підстав говорити про його непотрібність. Адже воно являє цінність для учасників цього спілкування вже самою можливістю спілкуватися.

Давню історію має і гостра дискусія стосовно співвідношення цілей і засобів їх досягнення. Відомо, що гуманістична філософія рішуче відкидає як помилкове розуміння мети в рамках принципу «мета виправдовує засоби», сформульованого свого часу ще Н. Маккіавеллі, оскільки це співвідношення завжди повинне піддаватися перевірці з ціннісних позицій. Дійсно, мета, для досягнення якої необхідно використовувати несправедливі засоби, стає не просто помилковою, але й за великим рахунком фактично втрачає статус цілі.

Гуманісти минулого, насамперед філософи епохи Просвіти (Руссо, Шиллер та інші) відзначали, зокрема, що весь прогрес людства, розвиток його матеріальної і духовної культури повертається врешті-решт проти самої людини. Моральна свідомість суспільства, по-своєму осмислюючи цей факт, вважає, що благі цілі, піднесені ідеали і цінності при спробах їх здійснення часто призводять до результатів, які є моральним злом, якщо для цього використовуються аморальні методи і засоби. Проте різне розуміння людьми суті цінностей і моральності зумовлює існування і цього зла, і прагнення досягти несправедливих для більшості, проте бажаних для певної конкретної людини цілей може породжувати етичні суперечності, здатні переростати в серйозні соціальні конфлікти. При цьому часто в їх основі лежать результати спілкування політиків з народом, якими в більшості випадків виявляються невиконані обіцянки.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Цінність будь-якого об'єкту, явища, стосунків, у тому числі людського спілкування, визначається їх значущістю для суб'єкта і лише в такій суб'єктивній формі вона існує. Характерно, що система цінностей індивіда формується, розвивається і закріплюється всім його життєвим досвідом, всією сукупністю його знань, відчуттів і переживань, що виникають в результаті його взаємодії із зовнішнім світом і перш за все з іншими людьми. Ця система забезпечує певну сталість особи, спадковість і передбачуваність її поведінки, визначає спрямованість цілей, потреб та інтересів. Цілісність же і сталість системи цінностей визначає зрілість особистості. Проте ця система еволюціонує, розвивається разом з особистісним розвитком людини. Так, теми спілкування і навіть його коло, які являли для нас цінність десь в шістнадцять років, можуть мінятися до двадцятип'ятирічного віку і втрачати будь-який інтерес у сімдесят.

У такому розумінні цінності виконують функцію перспективних стратегічних життєвих цілей і основних мотивів життєдіяльності. Вони визначають етичні принципи і принципи спілкування і поведінки людини, тому будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб його члени слідували саме тим, а не іншим принципам, щоб характер їх вчинків, спілкування і поведінки відповідав прийнятим ціннісним нормам. Саме тому людина зі всією необхідністю стає об'єктом цілеспрямованого виховання і соціалізації, істотну роль у здійсненні яких відіграє освіта. Цілі ж і методи виховання, прийняті в даному суспільстві, у свою чергу, визначаються системою цінностей, яка в нім переважає. Ця система формується всією суспільно-історичною практикою і духовно-культурною діяльністю людей і впливає на цілі, зміст і характер освіти. А в процесі освіти відповідного впливу отримує характер педагогічного спілкування.

Розглянемо основний понятійно-категоріальний апарат аксіології спілкування. Знання і глибоке розуміння сутності основних понять аксіології як теорії цінностей уявляється необхідним кожній людині як невід'ємна складова її професійної і соціальної компетенції та як етична основа її діяльності, її стосунків з іншими людьми, спілкування і спільної діяльності з ними. Це зумовлено тією обставиною, що результати діяльності, їх суспільна значущість зазвичай визначаються не лише технологічним характером і способами їх отримання, але й морально-етичною оцінкою цього характер та використовуваних при цьому способів. Етичній оцінці як з боку самого виконавця, так і з боку його колег, інших учасників діяльності, підлягають сама діяльність, яка визначає цілі і необхідні для їх досягнення засоби, і об'єктивно отримані її результати. Проте не менш важливою для виконавця виявляється оцінка його дій, його взаємин з людьми, у тому числі й характер його спілкування з ними.

Основними базовими категоріями аксіології виступають такі поняття, як «цінність», «ціннісне ставлення», «ціннісні орієнтації», «оцінка» тощо. Деякі з них, у свою чергу, охоплюють множину підпорядкованих їм інших

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

понять, яка може мати достатньо розвинену ієрархічну структуру. В той же час самі цінності утворюють певні системи, кожна з яких іманентна як конкретному суспільству, виступаючи формою прояву його етичних стосунків, так і кожній конкретній особистості, групі, певній соціальній, професійній чи іншій спільноті. Вони утворюють велику групу специфічних етичних цінностей, які не лише відіграють величезну роль в системі суспільних стосунків, але й визначають виховні орієнтири освіти.

Поняття цінності лежить в основі змісту таких категорій аксіології, як, по-перше, моральнісне значення і гідність особи та групи, характер їх спілкування і взаємин, вчинків і поведінки, моральнісні характеристики соціальних інститутів. По-друге, прийнята система цінностей визначає зміст ціннісних уявлень, що відносяться до сфери етичної свідомості. Серед них слід зазначити етичні норми, принципи й ідеали, розуміння суті добра і зла, справедливості, щастя тощо. Очевидно, що характер міжособистісного спілкування матиме для його учасників ціннісний сенс у тому разі, якщо воно відповідатиме вказаним принципам.

Поряд з етичними цінностями, в системі основних понять і категорій аксіології визначають також економічні, екологічні, естетичні та інші цінності. Економічні цінності істотно пов'язані з поведінкою і вчинками людей, їх взаєминами, у тому числі і характером спілкування, і мають етичну значущість, оскільки вони безпосередньо впливають як на суспільне життя, так і на поведінку та інтереси людей в процесі спільної діяльності, зачіпають їх інтереси, зміцнюють або, навпаки, руйнують фундамент існуючого суспільства. Прийнята в суспільстві система економічних цінностей може як сприяти, так і протидіяти соціальному прогресу, який сам по собі також виступає однією з важливих суспільних цінностей, впливаючи на ступінь демократизації суспільного життя, на взаємовідносини між людьми й на характер їх міжособистісних стосунків і спілкування.

Від розуміння суті економічних цінностей залежать цілі учасників суспільного виробництва і характер суспільних стосунків. Одним з перших це свого часу усвідомив Г. Форд. Він зрозумів, що високий прибуток може бути отриманий тільки за умови, коли, по-перше, продукцію добре купуватимуть, тобто коли існуватиме не лише потреба людей у ній, але і їх платоспроможний попит дозволить її купувати. По-друге, необхідна якість продукції і продуктивність праці істотною мірою залежать від організації виробництва, системи оплати праці і соціальних умов робітників. Тому на автомобільних заводах Форда була не лише висока продуктивність праці, але й відповідна їй оплата. Він забезпечив медичне обслуговування своїх працівників і членів їх сімей, направляв за свої кошти здібних дітей на навчання до вищих навчальних закладів, організовував спеціально обладнані робочі місця для робітників-інвалідів. Природно, що все це позначалося на соціально-психологічному самопочутті людей, на їх ставленні до роботи і до фірми та на характері їх міжособистісного спілкування.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Таким чином, система економічних цінностей включає певний рівень добробуту і умови праці людей, якість їх життя, зокрема забезпеченість житлом, можливості отримання якісної освіти і належної охорони здоров'я, задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Адже життя і здоров'я людини виступають її найвищими цінностями, без яких все інше втрачає реальний сенс. Іншими словами, економічні цінності полягають у забезпеченні реальної можливості максимальної особистісної та професійної самореалізації людини, в наявності умов, які сприяють розвитку її креативних здібностей і творчому самовираженню заради її власного, корпоративного і суспільного блага.

В умовах сучасної складної екологічної ситуації важливу роль в життєзабезпеченні людини і суспільства в цілому набувають екологічні цінності. Вони утворюють, з одного боку, основу якості життя людини та її здоров'я, можливості користуватися чистим повітрям, пити чисту воду, харчуватися екологічно чистими продуктами. З іншого боку, екологічні цінності полягають в усвідомленні людиною своєї єдності з природою, сприйняття нею природи як місця свого існування і джерела всіх основних ресурсів свого життєзабезпечення. Крім того, екологічні цінності пов'язані з естетичними, оскільки природа дає людині можливість милуватися своїми пейзажами, краєвидами з прекрасним ландшафтом і різноманітними природними творіннями, що живлять творчу фантазію художників і навіть інженерів при створенні ними різних артефактів. Нарешті, своєрідну цінність утворює можливість людини безпосередньо спілкуватися з природою, невід'ємною складовою частиною якої вона має постійно відчувати себе.

Осмислення реальної небезпеки екологічної кризи і пошук соціально прийнятних шляхів її уникнення посилили інтерес до цінностей природи, подолання негативного впливу на неї людської діяльності, яка ставить під сумнів можливість подальшого розвитку цивілізації та її цінностей і навіть перспективи виживання людини як біологічного виду. Поява екологічних цінностей пов'язана з роботами Дж. Форрестера, Д. Медоуза, Р. Шпемана, Сакарі Аутіо та інших і стало свідомством змін в суспільній свідомості значної частки населення. Вони отримали подальший розвиток в роботах І. Василенка, Т. Іванова, Ю. Шрейдера та інші.

Нарешті, естетичні цінності включають як суто аксіологічні поняття (гармонія і дисгармонія, міра, естетичний смак, естетичний ідеал), так і категорії оцінного характеру (прекрасне і потворне, трагічне і комічне, піднесене і низьке та їх понятійні різновиди і форми). Так, під гармонією прийнято розуміти відповідність часток певного об'єкту чи явища, органічне злиття різних компонентів в єдине. Міра є ціннісною і естетичною категорією, яка відображає діалектичну єдність якісних і кількісних характеристик об'єкту. Як аксіологічна категорія, міра пов'язана із здатністю людини точно, адекватно, найбільш оптимально сприймати і діяти в кожній конкретній ситуації з урахуванням її особливостей. Відчуття міри виступає

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

важливою аксіологічною характеристикою спілкування і всієї комунікативної діяльності людини взагалі.

Розглянуті категорії загальної аксіології як специфічної філософської дисципліни, цілком природно, мають свої особливості при їх використанні в процесі аналізу філософії спілкування і в практиці прищеплення ціннісного сприйняття спілкування учням і студентам.

Цінність феномену спілкування визначається тим, що він є важливим екзистенціалом індивідуального і соціального буття людини і в цій якості вступає однією з її найбільш істотних життєвих потреб. Уявімо собі таку ситуацію. Людина потрапила в іншу країну, мови якої вона не знає, і ніхто з жителів цієї країни не розуміє її. Навіть якщо їй забезпечать необхідні матеріальні блага – їжу, житло, можливості пересування по країні, – вона не зможе відчувати себе комфортно саме через відсутність спілкування. Тому далеко не випадково А. де Сент-Екзюпері говорив свого часу про розкіш людського спілкування.

Оскільки в основі понятійно-категоріального апарату аксіології лежить система понять життєвих цінностей, доцільно детальніше розглянути сутність, зміст і призначення основних з них. Це уявляється тим більш необхідним, оскільки вказані цінності значною мірою визначають життєву позицію людини. Під життєвою позицією, на відміну від соціального статусу, звичайно прийнято розуміти спрямованість життєдіяльності особистості, її точку зору на своє місце і роль в суспільному житті.

Саме в життєвій позиції людини акумулюються у вигляді своєрідного перетину всі прояви її світогляду і життєвих цінностей, етичних принципів і переконань, ідейних поглядів, освіченості, вихованості й загальної культури. Життєва позиція людини, у свою чергу, відбивається на її вчинках і поведінці, на характері її взаємин і спілкування з іншими людьми, а також на ціннісному ставленні до об'єктивної реальності взагалі, зокрема до суспільства, до своєї діяльності і до самої собі. Вираженням цього ставлення виступають честь і гідність людини, її совість, життєві цілі, прагнення, інтереси та ідеали. Іншими словами, життєва позиція людини і насамперед система її життєвих цінностей є однією з найважливіших ознак її особистісного розвитку, визначення нею свого місця і ролі в суспільстві, її громадянської активності.

Проте життєві цінності людини не лише слугують відображенням її позитивних рис і якостей, її духовного світу. Вони в той же час виступають і характеристикою рівня неприйняття нею негативних проявів і здатності протистояти їм, насамперед у складних проблемних ситуаціях. Йдеться перш за все про пасивне ставлення людини до громадського обов'язку, про її байдужість до суспільних інтересів, про лицемірство і розбіжність між словом і реальними справами, про відсутність або неналежний рівень принциповості і можливості змінити свої переконання під тиском або заради отримання тих чи інших миттєвих вигод. Ці якості яскраво виявляються в

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

характері спілкування людини, де достатньо легко розпізнати її нещирість і лицемірство.

Процеси становлення і особистісного розвитку людини одночасно супроводжуються формуванням системи її життєвих цінностей як найважливішої складової цього розвитку. В цей же час відбувається свідомий вибір нею тієї чи іншої життєвої позиції. Сам зміст цього вибору значною мірою зумовлений цінностями та ідеалами, властивими суспільству, соціальній чи професійній групі, до якої належить людина. Проте при цьому не можна ігнорувати і ролі самого суб'єкта у визначенні свого відношення до світу і до себе, своїх власних життєвих цілей і цінностей. Ця його роль виявляється і у ставленні до спілкування, і в ціннісному його сприйнятті.

Таке істотне значення життєвих цінностей зумовлене тим, що їх суть полягає у певній суспільно-індивідуальній значущості об'єктів і явищ, тоді як функцією самих цінностей виявляється забезпечення ефективності спільної діяльності людей, у тому числі й завдяки певним взаєминам і характеру спілкування між її учасниками. У такому розумінні однією з життєвих цінностей виступають товариськість і згуртованість колективів чи окремих груп людей у їх складі, дружба і симпатія між людьми і тому подібне. А саме вони детермінують загальну доброзичливість міжособистісного спілкування, яка не лише сприяє засвоєнню його ціннісного сенсу, але і, у свою чергу, підвищує загальну згуртованість групи.

Відомо, яку надзвичайно важливу роль в забезпеченні нормальної життєдіяльності людини відіграють такі речі, як любов, сім'я, діти. У своїй гармонійній єдності вони визначають людське щастя, яке є концентрованим вираженням життєвих цінностей. У морально-філософському, зокрема в аксіологічному розумінні щастям вважається такий стан життя, коли людина бачить в ній сенс, коли вона цілком задоволена загальною його спрямованістю, тим, як вона виконує своє призначення. Разом з життям і здоров'ям щастя виступає найвищою життєвою цінністю індивіда. Проте, за великим рахунком, воно неможливе без улюбленої роботи, без друзів, без круга приємного і корисного, навіть плідного спілкування.

Щастям вважається єдність здійснення бажаного блага, досягнення життєвих цілей, і пов'язаного з цим радісного переживання людиною відчуття повноти життя. Залежно від того, що саме є для людини сенсом життя, його метою і шляхами її досягнення, щастя може розумітися по-різному, зокрема в різних філософських, етичних і аксіологічних вченнях. Проте у будь-якому випадку неможливо заперечувати, що за найважливішу складову частину щастя зазвичай вважається відчуття задоволеності людини своїм індивідуальним буттям як тілесно-душевною цілісністю або його перспективами. Більш того, можна стверджувати, що призначення системи життєвих цінностей полягає в можливості реальної постановки людиною своєрідних орієнтирів у своєму прагненні до щастя.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

На жаль, існує певна частка людей, яким властиве помилкове уявлення про саму суть щастя, під яким вони розуміють володіння багатством, великі гроші, владу над людьми, можливість розпоряджатися їх долями, задовольняти будь-які свої витребеньки. Вони не в змозі усвідомити того, що це розбещує їх, зумовлює втрату дружніх зв'язків, можливості спілкування з друзями, формує жадібність і підозрілість, збіднює духовний світ і прирікає їх врешті-решт на самотність. Зрештою їх життєві цінності й ідеали повертаються до них своєю зворотною стороною і демонструють увесь свій негативізм і порожнечу.

Таким чином, якщо у природному прагненні до самозбереження, подолання страждань і самоствердження, задоволення і реалізація яких і забезпечує відчуття щастя, людина визначає своїми цінностями те, що суперечить прийнятним в даному суспільстві цінностям, у неї виникає глибокий внутрішній конфлікт, вона втрачає душевний спокій. А саме цей спокій є однією з неодмінних складових щастя. З іншого боку, коли обрана людиною система цінностей є такою, що служіння вищим цілям, добру і справедливості вимагає відмови від принципу пріоритетності особистої користі й вигоди, виникає невідповідність і навіть конфлікт між природною і етичною детермінацією, між щастям і добродійністю.

Все сказане дозволяє дійти висновку, що сутність і призначення життєвих цінностей людини полягають в тому, щоб її власні цілі, прагнення та інтереси не лише не суперечили правовим і етичним нормам суспільства і групи, до яких вона належить, але й максимально можливо гармонували з ними. Доречно нагадати, що відома піраміда людських потреб, яка була запропонована А. Маслоу, містить на найвищому рівні потребу людини в самоактуалізації, тобто в реалізації нею всіх своїх здібностей і прагнення стати тим, ким би вона хотіла бути. А це передбачає її мотивацію на здійснення певної діяльності в соціокультурному середовищі й постійного самовдосконалення своєї особистості.

Більш того, самореалізація людини дійсно відбувається тільки тоді, коли це визнає її оточення. А це визнання неможливе без відповідних взаємин, без міжособистісного спілкування. Тому і система життєвих цінностей людини містить характер її стосунків і спілкування з іншими людьми як умову забезпечення можливості визнання суспільством її особи, її особистісної, суспільної та професійної значущості.

Ще одним ціннісним аспектом спілкування є його виключно важлива роль у пізнанні людиною світу, яке в сучасних умовах все більш здійснюється не шляхом безпосереднього світовідчуття і світорозуміння, а у спілкуванні, перш за все в системі освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакиров В. С. Социальное познание и общение в постиндустриальном мире // *Філософія спілкування*. – 2009. – № 1. – С. 19-27.
2. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
3. Кант И. Критика чистого разума. – Симферополь: Реноме, 2003. – 464с.
4. Корпоративная культура делового общения: Главные правила общения и поведения в современном обществе / Авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. – 608 с.
5. Кремень В. Г., Заветний С. О., Пономарьов О. С. Основні вектори філософії спілкування // *Філософія спілкування*. – 2010. – № 3. – С. 6-10.
6. Пазынич С. Н. Эмпатическое общение в системе современной философии образования // *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. – 2004. – Вип. 4 (8). – С. 55– 61.
7. Пономарьов О. С., Пазиніч С. М. Онтологічний статус спілкування і його логіка // *Філософія спілкування*. – 2009. – № 1. – С. 51-59.
8. Пономарьов О. С Логіка спілкування та його гносеологічні аспекти // *Філософія спілкування*. – 2009. – № 2. – С. 28-35.
9. Пономарьов О. С Телеологічні аспекти філософії спілкування // *Філософія спілкування*. – 2010. – № 3. – С. 71-78.
10. Ручка А. О. Ціннісні пріоритети громадян України в умовах соціальних трансформацій // *Філософія і сучасність*. – 2010. – № 4. – С. 55-62.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Изд-во военно-политич. акад., 1980. – 226 с.
12. Краткий философский словарь / Под ред. А. П. Алексеева. – М.: Проспект, 2001. – 596 с.